

Ireneusz GRUBECKI

e-mail: ireneusz.grubecki@utp.edu.pl

Zakład Inżynierii Chemicznej i Bioprocessowej, Wydział Technologii i Inżynierii Chemicznej, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, Bydgoszcz

Jak najefektywniej oczyszczać ścieki przemysłowe z nadtlenu wodoru?**Wstęp**

Ponad 100 l świeżej wody zużywa się w przemyśle włókienniczym do przetwarzania 1 kg tkanin, w szczególności do ich wybielania i przemywania. Po tych operacjach zachodzi konieczność usuwania resztek czynnika wybielającego (nadtlenu wodoru), by umożliwić ponowne wykorzystanie oczyszczonej wody i zmniejszyć w ten sposób zużycie świeżej. [Fruhvirth i in., 2002]. W tym celu preferowane jest zastosowanie katalazy, która nie tylko rozkłada H_2O_2 na tlen i wodę, lecz również znacząco obniża sumaryczne koszty przebiegu procesu [Eberhardt i in., 2004]. W praktyce przemysłowej proces rozkładu nadtlenu wodoru (RNW) prowadzony jest izotermicznie w temperaturze powyżej $60^\circ C$, chociaż optymalna aktywność katalazy osiągana jest w zakresie umiarkowanych temperatur [Horst i in., 2006].

Problem doboru optymalnych warunków temperaturowych w okresowym procesie rozkładu H_2O_2 jest zadaniem trudnym i szczegółowo analizowany był wcześniej [Grubecki, 2010]. Jednak rozwiązanie uzyskane w analizie optymalizacyjnej spełnia jedynie kryteria matematyczne, a nie uwzględnia racjonalnego aspektu ekonomicznego, który nie powinien być pominięty w aplikacjach przemysłowych. Jest on niewątpliwie związany jest z czasem przebiegu procesu – im czas jest on krótszy, tym lepsze wskaźniki ekonomiczne są osiągane.

W niniejszej pracy przeprowadzono analizę, na podstawie której dokonano doboru optymalnych warunków temperaturowych, które minimalizują czas przebiegu procesu rozkładu nadtlenu wodoru przez natywną katalazę *Terminox Ultra* (KTU) z uwzględnieniem górnego i dolnego ograniczenia temperaturowego. Na jej podstawie porównano czasy przebiegu procesu prowadzonego w warunkach izotermicznych (WI) oraz przy optymalnym profilu temperatury (OPT) obliczając ich iloraz. Ten prosty wskaźnik (iloraz czasów trwania) może okazać się bardzo ważnym w praktyce przemysłowej, gdyż uzasadnia (lub nie) przebieg procesu przy optymalnym profilu temperatury.

Model matematyczny i jego rozwiązanie**Podstawowe równania modelowe**

Rozpatrzono proces rozkładu H_2O_2 przez natywną KTU prowadzony w reaktorze okresowym z idealnym wymieszaniami przy stężeniu substratu mniejszych od $0,02 \text{ kmol m}^{-3}$. Przy takich założeniach model matematyczny procesu, po wprowadzeniu bezwymiarowych zmiennych stanu $\bar{C}_i = C_i/C_{i0}$ ($i = E, S$), przedstawia się następująco [Grubecki, 2010, 2016]:

$$-\frac{d\bar{C}_S}{dt} = k'_R \bar{C}_E \bar{C}_S \quad \bar{C}_S(t=t_0) = 1, \quad \bar{C}_S(t=t_f) = \bar{C}_{Sf} \quad (1a)$$

$$-\frac{d\bar{C}_E}{dt} = k'_D \bar{C}_E \bar{C}_S \quad \bar{C}_E(t=t_0) = 1, \quad \bar{C}_E(t=t_f) = \bar{C}_{Ef} \quad (1b)$$

gdzie $\bar{C}_E, \bar{C}_S$ oznaczają odpowiednio aktywność enzymu (katalazy) oraz stężenie substratu (nadtlenu wodoru).

Wpływ temperatury na stałe szybkości reakcji k_R ($k'_R = k_R C_{E0}$) i dezaktywacji k_D ($k'_D = k_D C_{S0}$) opisuje równanie Arrheniusa.

Aby osiągnąć postawiony w pracy cel rozpatrzono proces prowadzony w warunkach izotermicznych oraz przy optymalnym sterowaniu temperaturą z uwzględnieniem dolnego T_{min} i górnego T_{max} ograniczenia temperaturowego.

Rozwiązanie modelu w warunkach izotermicznych

Analizując warunki izotermiczne problem polega na znalezieniu temperatury reakcji T_{isot} , zapewniającej osiągnięcie zadanych wartości końcowych stężenia substratu $\bar{C}_{Sf}$ i aktywności enzymu $\bar{C}_{Ef}$,

oraz czasu jej trwania $t_{f, isot}$.

$$T_{isot} = \left\{ \frac{R}{(E_D - E_R)} \ln \left[\frac{k_{D0} C_{S0} (1 - \bar{C}_{Sf})}{k_{R0} C_{E0} (1 - \bar{C}_{Ef})} \right] \right\}^{-1} \quad (2)$$

$$t_{f, isot} = k_{D0}^{-1} \left[\frac{k_{D0} C_{S0}^{1/E} (1 - \bar{C}_{Sf})^{1/E}}{k_{R0} C_{E0} (1 - \bar{C}_{Ef})} \right]^{E/(E-1)} \cdot \frac{(1 - \bar{C}_{Ef})}{\bar{C}_{Ef}} \quad (3a)$$

$$\bar{C}_{Ef} = \bar{C}_{Sf}$$

$$t_{f, isot} = k_{D0}^{-1} \left[\frac{k_{D0} C_{S0}^{1/E} (1 - \bar{C}_{Sf})}{k_{R0} C_{E0} (1 - \bar{C}_{Ef})^{1/E}} \right]^{E/(E-1)} \cdot \frac{\ln(\bar{C}_{Sf} / \bar{C}_{Ef})}{(\bar{C}_{Sf} - \bar{C}_{Ef})} \quad (3b)$$

$$\bar{C}_{Ef} \neq \bar{C}_{Sf}$$

W równ. (2) i (3) E_D i E_R oznaczają odpowiednio energię aktywacji dezaktywacji i reakcji.

Optymalne sterowanie temperaturą

Analizując optymalne warunki temperaturowe problem optymalizacyjny polegał na znalezieniu profilu temperatury $T_{opt}(t)$, który przy danych wartościach początkowych $\bar{C}_S(t=0) = 1$ i $\bar{C}_E(t=0) = 1$ oraz zadanych wartościach końcowych $\bar{C}_{Sf}$ i $\bar{C}_{Ef}$ minimalizuje czas przebiegu procesu $t_{f, opt}$. W rozwiązaniu podjętego problemu optymalizacyjnego wykorzystano metodę rachunku wariacyjnego [Grubecki, 2016]. W rezultacie uzyskano równanie stacjonarnie optymalnego profilu temperatury (SOPT)

$$T_{stat}(t) = \left\{ \frac{R}{E_D} \ln \left\{ \left[\frac{E^2 k_{D0} C_{S0} (1 - \bar{C}_{Sf}^{1/E})}{k_{R0} C_{E0} (1 - \bar{C}_{Ef}^E)} \right]^{E/(E-1)} \bar{C}_{Ef}^E \bar{C}_S \right\} \right\}^{-1} \quad (4)$$

i czasu przebiegu procesu w analizowanych warunkach temperaturowych

$$t_{f, stat} = k_{D0}^{-1} \left\{ \frac{E^{(E+1)/E} k_{D0} C_{S0}^{1/E} (1 - \bar{C}_{Sf}^{1/E})}{k_{R0} C_{E0} (1 - \bar{C}_{Ef}^E)^{1/E}} \right\}^{E/(E-1)} \quad (5)$$

gdzie $E = E_D / E_R$.

W praktyce przemysłowej reakcje enzymatyczne prowadzone są zazwyczaj przy uwzględnieniu ograniczeń temperaturowych. Stąd, w niniejszych rozważaniach do analizy wprowadzono dolne T_{min} i górne T_{max} ograniczenie temperaturowe. Punkty przełączenia części stacjonarnej profilu z dolnym i górnym odcinkiem izotermicznym zostały wyznaczone w sposób opisany we wcześniejszej pracy autora [Grubecki, 2016].

Analiza wyników**Matematyczna postać ocenianego wskaźnika**

Aby sprawdzić, jak bardzo korzystny jest przebieg procesu przy optymalnym sterowaniu temperaturą $T_{opt}(t)$ w porównaniu z procesem izotermicznym obliczono iloraz czasów trwania procesu w porównywanych warunkach. Wiadomo, że $t_{f, isot} > t_{f, opt}$, zatem oceniany wskaźnik $t_{f, isot} / t_{f, opt}$ przyjmuje postać

$$\frac{t_{f, isot}}{t_{f, opt}} = \frac{t_{f, isot}}{t_{f, b1} + t_{f, stat} + t_{f, b2}} \quad (6)$$

gdzie $t_{f, isot}, t_{f, stat}, t_{b1}, t_{b2}$ oznaczają odpowiednio czasy procesu izotermicznego, stacjonarnej części procesu optymalnego oraz części izotermicznych procesu optymalnego przebiegających wzdłuż dolnego i górnego ograniczenia temperaturowego. Czasy te wyzna-

cza się na podstawie rów. (3) i (5) stosując zasadę optymalności Bellmana [Bellman, 1957; Grubecki, 2016].

Z praktycznego punktu widzenia wskaźnik opisany zależnością (6) w prosty sposób uzasadnia (lub nie) zastosowanie optymalnego profilu temperatury w warunkach przemysłowych.

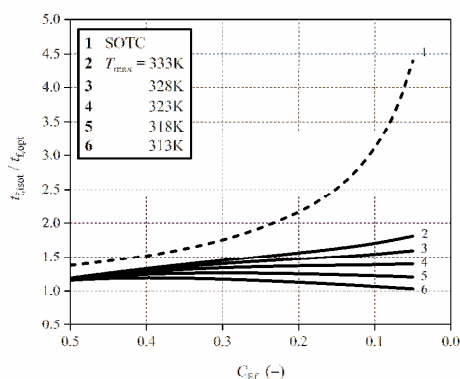
Graficzna interpretacja

Interpretację graficzną wskaźnika (6) obliczonego dla różnych T_{max} ilustruje rys. 1. Ze spadkiem $\bar{C}_{Ef}$ wartość ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ wzrasta i jest znacznie większa w stacjonarnym procesie optymalnym ($j = stat$) (Rys. 1, krzywa 1), aniżeli w procesie przebiegającym przy aktywnych ograniczeniach temperaturowych ($j = opt$) (krzywe 2-6).

Tab. 1. Parametry użyte w obliczeniach

Parametr	Jednostka	Wartość
C_{S0}	$kmol \cdot m^{-3}$	0,005±0,015
E_R	$J \cdot mol^{-1}$	11590
E_D	$J \cdot mol^{-1}$	44822
$k_{RO}C_{E0}$	h^{-1}	$1,11 \cdot 10^3$
k_{D0}	$m^3 \cdot kmol^{-1} \cdot h^{-1}$	$8,09 \cdot 10^9$

Odchylenie między wartościami $t_{f,isol}/t_{f,stat}$ i $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ zależy od różnicy pomiędzy $T_{max} - T_{min}$. Im większa jest wspomniana różnica tym większe korzyści - w porównaniu z warunkami izotermicznymi - uzyskuje się stosując optymalne sterowanie temperaturą w praktyce przemysłowej. Nie zawsze jednak wartość ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ wzrasta, gdy $\bar{C}_{Ef}$ maleje. Można zauważyć, że dla pewnych wartości $\bar{C}_{Ef}$ temperatura procesu izotermicznego może zmierzać do wartości T_{max} ($T_{isot} \rightarrow T_{max}$). Wówczas optymalny profil temperatury składa się z części stacjonarnej ($T_{stat}(t)$) oraz w przeważającej części, lub nawet w całości, z odcinka izotermicznego na poziomie $T = T_{max}$. W konsekwencji, ze spadkiem $\bar{C}_{Ef}$ wartość ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ zmierza do jedności (Rys. 1, krzywa 5 i 6). Zatem, w takiej sytuacji OPT jest polityką izotermiczną na poziomie $T_{isot} = T_{max}$.

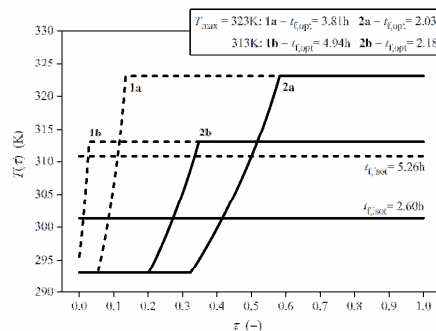

Rys. 1. Graficzna interpretacja ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ jako funkcji T_{max} i $\bar{C}_{Ef}$ dla $C_{S0} = 0.01 \text{ kmol m}^{-3}$, $T_{min} = 293K$ oraz $\bar{C}_{Sf} = 0.05$

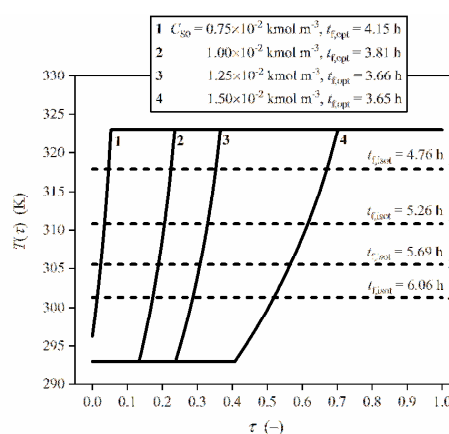
Przykładowe przebiegi optymalnych profili temperatury

Na rys. 2 i 3 zilustrowano optymalne profile temperatury oraz warunki izotermiczne w rozważanym procesie. Dla przypadku przedstawionego na rys. 2 wartość wskaźnika $t_{f,isol}/t_{f,stat}$ obliczonego dla procesu prowadzonego przy SOPT wynosi odpowiednio 1.519 dla $\bar{C}_{Ef} = 0.4$ oraz 3.108 dla $\bar{C}_{Ef} = 0.1$. Z kolei w procesie przebiegającym przy OPT wartość ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ są równe odpowiednio 1.282 i 1.380 dla $T_{max} = 323K$ oraz 1.192 i 1.065 dla $T_{max} = 313K$. Dodatkowo, spadek stężenia H_2O_2 powoduje skrócenie części izotermicznej profilu optymalnego przebiegającej na poziomie T_{min} oraz części stacjonarnej, co świadczy o przebiegu procesu w zakresie wyższych temperatur (Rys. 3). W konsekwencji, wartość ocenianego ilorazu $t_{f,isol}/t_{f,opt}$ zmierza do jedności (lub ją osiąga). Oznacza to, że temperatura procesu izotermicznego T_{isot}

oraz optymalna polityka temperaturowa odpowiadają maksymalnej temperaturze dopuszczalnej T_{max} .

Rys. 2. Optymalne sterowanie temperaturą z dolnym ($T_{min} = 293K$) i górnym ($T_{max} = 323K$ i $313K$) ograniczeniem temperaturowym oraz warunki izotermiczne w procesie RNW przez KTU dla $\bar{C}_{Sf} = 0.05$ oraz $\bar{C}_{Ef} = 0.4$ (l. ciągła) $\bar{C}_{Ef} = 0.1$ (l. przerywana)

Rys. 3. Optymalne sterowanie temperaturą z dolnym ($T_{min} = 293K$) i górnym ($T_{max} = 323K$) ograniczeniem temperaturowym (l. ciągła) oraz warunki izotermiczne (l. przerywana) dla różnych stężeń początkowych H_2O_2 oraz $\bar{C}_{Sf} = 0.05$ oraz $\bar{C}_{Ef} = 0.1$

Wnioski

Z przeprowadzonej analizy wynika, że przy ustalonych warunkach operacyjnych istnieje określona wartość $\bar{C}_{Ef}$, która zapewni największą redukcję czasu przebiegu procesu wynikającą z zastosowania OPT zamiast WI. W sytuacji przedstawionej na rys. 1, wspomniane wartości aktywności wynoszą 0,05 dla $T_{max} = 333K$, 328K i 323K, oraz 0,3 dla $T_{max} = 318K$ i 0,4 dla $T_{max} = 313K$. Im większa jest różnica $T_{max} - T_{min}$, tym bardziej uzasadnione jest zastosowanie optymalnego sterowania temperaturą w procesie rozkładu nadtlenu wodoru.

LITERATURA

Bellman R., (1957). *Dynamic Programming*. Princeton Uni. Press, New Jersey
 Eberhardt A. M., Pedroni V., Volpe M., Ferreira M. L., (2004). Immobilization of catalase from *Aspergillus niger* on inorganic and biopolymeric supports for H_2O_2 decomposition. *Appl. Catal. B-Environ.*, 47(3), 153-163. DOI: 10.1016/j.apcatb.2003.08.007
 Fruhwirth G. O., Paar A., Gudelj M., Cavaco-Paulo A., Robra K. H., Gubitz G. M., (2002). An immobilized catalase peroxidase from the alkalothermophilic *Bacillus SF* for the treatment of textile-bleaching effluents. *Microb. Appl. Biotechnol.*, 60(0), 313-319. DOI: 10.1007/s00253-002-1127-0
 Grubecki I., (2010). Optimal temperature control in a batch bioreactor with parallel deactivation of enzyme. *J Process Control*, 20(5), 573-584. DOI: 10.1016/j.jprocont.2010.02.009
 Grubecki I., (2016). How to run biotransformations - At the optimal temperature control or isothermally? Mathematical assessment. *J. Proc. Control*, 44(0), 79-91. DOI: 10.1016/j.jprocont.2016.05.005
 Horst F., Rueda E. H., Ferreira M. L., (2006). Activity of magnetite-immobilized catalase in hydrogen peroxide decomposition. *Enzyme Microb. Technol.*, 38(7), 1005-1012. DOI: 10.1016/j.enzmictec.2005.08.035